

ІДЕЇ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
НА СТОРІНКАХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЧАСОПИСІВTHE IDEAS OF HUMAN PEDAGOGY OF SUKHOMLINSKY
ON THE PAGES OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL JOURNALS

У статті проаналізовано гуманістичні погляди в теоретичній, літературно-педагогічній, творчості і практичній діяльності В.О. Сухомлинського на виховання дітей у закладах освіти та в сім'ї. Охарактеризовано основні етапи творчої діяльності В.О. Сухомлинського, зазначено, що він одним із перших у вітчизняній педагогіці довів, що гуманізм – це обов'язкова риса творчої педагогіки. Принцип гуманізму пронизує всю творчість педагога і є основою гармонійного розвитку особистості. В педагогічній діяльності Василя Олександровича гуманізація навчання й виховання стала головною стратегічною лінією. У статті зазначено, що В.О. Сухомлинський уперше в педагогіці обґрунтував концепцію, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних відносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю. Педагог визначив місце сім'ї в цілісному процесі формування особистості, розробив і перевіряв на практиці ідею співдружності сім'ї і школи у вихованні дітей тощо. У статті зазначено основні науково-педагогічні часописи, в яких було опубліковано статті і твори великого педагога, а саме «Радянська школа», «Українська мова в школі», «Народное образование», «Советская педагогика», «Семья и школа», «Дошкільне виховання». На сторінках зазначених часописів Василь Олександрович пропагував основні ідеї гуманної педагогіки: любов до дитини; розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності; культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії; демократичні педагогічні засоби та методи навчання й виховання; звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішній потенціал; розвиток ідеї «радості пізнання»; демократизацію структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо).

Ключові слова: гуманізм, публікація, педагог, науково-педагогічний часопис, гуманна педагогіка, моральні цінності.

This article analysed the humanistic views in the theoretical, literary-pedagogical creativity and practical activity of Vasily Sukhomlinsky on the children's education in the educational institutions and families. Described the main stages of creative activity V. Sukhomlinsky, it is noted that he was one of the first in domestic pedagogy to prove that humanism is a mandatory feature of creative pedagogy. The principle of humanism permeates all creativity of teacher and is the basis of harmonious development of the individual. In the pedagogical activity of Vasily Alexandrovich, humanization of education and training became the main strategic line. In the article it is stated that V.A. Sukhomlinsky for the first time in pedagogy substantiated the concept, which is based on the deep psychological analysis of family relations, principles of humanism, recognition of the child of the highest value, determined the place of the family in the holistic process of personality formation, developed and tested community of the family and school in the upbringing of children. The article lists the main scientific and pedagogical journals in which articles and works of the great teacher were published, namely «Radyanska shkola», «Ukrainska mova v shkoli», «Narodnoe obrazovanie», «Radyanska pedagogy», «Semya i shkola», «Doshkilne vykhovannia». On the pages of these magazines, Vasily Alexandrovich promoted the basic ideas of humane pedagogy: love for the child; development of creative forces of each individual in the conditions of collective community; the cult of nature, nature as the most important means of cultivating a sense of beauty and harmony; democratic pedagogical means and methods of teaching and upbringing; appeal to the inner world of the child, support for its strength, inner potential; development of the idea of the «joy of knowing»; democratization of the structure of management of educational process in school (psychological and pedagogical seminars, school for parents, etc.).

Key words: humanism, publication, teacher, scientific-pedagogical journal, humane pedagogy, moral values.

УДК 001:37.091.4 В.О. Сухомлинський (051)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-3.3>

Розгон В.В.,

канд. пед. наук,
старший викладач
кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970) увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою. Його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність закладу дошкільної освіти та школи, збагатили науково-педагогічні дослідження України.

Основні праці В.О. Сухомлинського розпорошені по газетних і журнальних публікаціях, немало їх зібрано й упорядковано в численні тематичні збірки та у тритомному і п'ятитомному (україн-

ською й російською мовами) виданнях вибраних творів «невтомного трударя педагогічної ниви».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Твори В.О. Сухомлинського відомі у виданнях різними мовами народів світу від болгарської до японської; його спадщина розглядається або вивчається у провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті та уривки з фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн. У численних педагогічних виданнях більшості країн світу з'являються популярні критично-аналітичні статті, розвідки, окремі брошури

й навіть книги, присвячені теоретичній спадщині та практичній діяльності визначного педагога. В Україні складається своєрідна школа сухомлинознавства, яка об'єднує авторів праць про Добротворця – Василя Олександровича Сухомлинського. Зокрема, це наукові дослідження В. Будака, О. Савченко, А. Солодкої, О. Сухомлинської, О. Філатової, О. Чернишова та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження, нами було відзначено, що вивчення ідей гуманної педагогіки В. О. Сухомлинського в публікаціях науково-педагогічних часописів ще недостатньо вивчене на сучасному етапі розвитку науки.

Мета статті. Зважаючи на актуальність, метою статті є вивчення публікацій педагогічної преси, в яких розкрито ідей гуманної педагогіки В.О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. У педагогічну науку Василь Олександрович прийшов у 50-х роках минулого століття. З 1952 року він почав активно друкуватись у науково-педагогічних журналах «Радянська школа», «Українська мова в школі», «Народное образование», «Советская педагогіка», «Семья и школа», «Дошкільне виховання». Його статті перекладалися молдавською, вірменською, грузинською, казахською та іншими мовами народів СРСР, друкувалися в Німецькій Демократичній Республіці, Польщі, Югославії, Румунії, Болгарії.

У 1955 році В.О. Сухомлинський успішно захистив у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка кандидатську дисертацію «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи» на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук. Наступного року вийшла його перша монографія «Воспитание коллективизма у школьников», а згодом одна за одною побачили світ книги «Трудовое воспитание в сельской школе», «Виховання в учнів любові і готовності до праці», «Педагогічний колектив середньої школи», «З досвіду роботи сільської школи», «Воспитание коммунистического отношения к труду», «Виховання моральних стимулів до праці у молодого покоління», «Виховання радянського патріотизму у школярів», «Система роботи директора школи» [4]. Дані публікації висвітлювалися на сторінках науково-педагогічних часописів. Почали видаватись книги в перекладі за кордоном.

Особливо плідними і яскравими в житті В.О. Сухомлинського були 60ті роки, коли повною мірою розкрився його блискучий самобутній талант педагога-дослідника, керівника школи, вченого, публіциста. Саме тоді він написав найкращі книги, статті, твори для дітей.

У роки «хрущовської відлиги» В. Сухомлинський активно відстоював, практично реалізував

і широко пропагував нову філософію освіти, яка базувалась на ідеях демократизації, гуманізації, орієнтації на особистість дитини як неповторної індивідуальності. Твори цього періоду життя присвячені вихованню особистості, формуванню духовного світу дітей: «Як ми виховали мужнє покоління», «Вірте в людину», «Духовний світ школяра», «Людина неповторна», «Моральні заповіді дитинства і юності» та інше. За кожною працею – глибокі роздуми, педагогічні дослідження, аналіз, нерідко – велике нервово напруження [3].

Одним із перших у вітчизняній педагогіці Василь Олександрович довів, що гуманізм – це обов'язкова риса творчої педагогіки. Принцип гуманізму пронизує всю творчість педагога і є основою гармонійного розвитку особистості. В його педагогічній діяльності гуманізація навчання й виховання стала головною стратегічною лінією. Учений вважав, щоб стати справжнім вихователем, треба пройти школу сердечності, тобто пізнати серцем усе, чим живе та про що думає вихованець. Педагог переконливо стверджував, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра [5].

Вищеозначеній проблемі присвячено більшість робіт В.О. Сухомлинського. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток усіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість утілює в собі повноту й гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну та фізичну досконалість [2].

У праці «Як виховати справжню людину» подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. В ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо. Подаються вони у вигляді правил «Десять не можна», «Дев'ять негідних речей» та чотирнадцять Законів дружби, які складають азбуку моральної культури. Автор у цій праці вперше у вітчизняній педагогіці глибоко розкриває суть таких понять: людяність, патріотизм, відповідальність, гідність, терпимість, тактовність і таке інше. На конкретних прикладах подається методика утвердження в юних душах почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя [1].

Висока гуманістична позиція В.О. Сухомлинського виявилася і в його ставленні до сім'ї. Він уважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа й сім'я будуть діяти одностаїно і стають одностайними у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог показав, як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків [7].

Уперше в педагогіці В. Сухомлинський обґрунтував неповторну концепцію, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних відносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю, визначив місце сім'ї в цілісному процесі формування особистості, розробив і перевіряв на практиці ідею співдружності сім'ї і школи у вихованні дітей тощо. Його наукові напрацювання, практичний досвід були й залишаються базовими для подальшого розвитку теорії і практики сімейного виховання в Україні [4].

«Сім'я в нашому суспільстві, – писав В. Сухомлинський, – це первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних, виховних. Однак могутньою виховною та облагороджуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини» [5, с. 414].

Виховання дітей, наголошує Сухомлинський, вимагає від батьків величезного напруження сил, веде не лише до гармонійного розвитку дітей, але й до самовизначення батьків, утвердження їх людської гідності. «Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт, – зазначає педагог. – Один будує залізницю, інший зводить житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шиє одяг. Та й найуніверсальніша, найскладніша та найбагородніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна, неповторна в кожній сім'ї – це творення людини» [5, с. 413].

В. Сухомлинський займався різноманітними проблемами сімейного виховання. Серед них – сім'я і сімейне виховання в житті дитини, формування її як особистості. Педагог із нових позицій підходить до оцінки життєвої позиції і ролі дитини в сім'ї. Діти в сім'ї – це не тільки слухняні виконавці волі батьків і старших, вони рівноправні члени сім'ї, активні учасники всіх сімейних справ, вони можуть чинити взаємний позитивний вплив на сім'ю, поведінку батьків і старших, їх ставлення до своїх сімейних і громадських обов'язків. Вони не повинні відчувати своєї нерівності, неповноцінності, приниженої гідності. В. Сухомлинський активно відстоював право дітей втручатися в сімейні справи. Він указував на необхідність єдиних уявлень у батьків щодо виховання дітей, а звідси впливає єдність їх вимог [7].

Особливу роль педагог відводив матері. В. Сухомлинський у своїй школі створив культ матері, дух високого ставлення до жінки. Мати для В. Сухомлинського була джерелом людського життя і краси, найсвятішим і найпрекраснішим у житті людини. Значну роль В. Сухомлинський відводив батьку. Його роль визначалася єдиним словом – відповідальність. Справжній батько – особистість сильна, яскраво виражена, людина

мужня і мудра. Мужність чоловіка, батька, на думку В. Сухомлинського, полягає в умінні захищати й оберігати жінку й дітей [6].

На думку В. Сухомлинського, батьки, які все дозволяють своїм дітям, позбавляють їх щастя, яке неможливо купити, продати, передати в спадок. Не треба задовольняти всі потреби й бажання дитини, а необхідно їх окультурювати. «Культура людських бажань – це стовпова дорога сімейного виховання. Ми переконуємо матерів і батьків, що дати дітям щастя – це зробити їх бажання морально виправданими» [5, с. 415].

У багатій спадщині В.О. Сухомлинського окремо слід виділити неперевершений засіб впливу на дітей – педагогічні казки, які окремими виданнями були опубліковані після смерті їх автора. Педагогічні казки В.О. Сухомлинського – дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає чи заохочує їх, а просто йде поруч, радіючи разом з ними кожному новому відкриттю [1].

Педагогічні казки В.О. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного й молодшого шкільного віку найкращі людські почуття, формують перші навички людяності у взаєминах один з одним. Тому й досі продовжують публікувати повчальні казки видатного педагога на сторінках педагогічної преси, а саме в журналах «Дошкільне виховання», «Дошкольное воспитание», «Палітра педагога», «Рідна школа», «Початкова школа» та в багатьох інших.

У цілісному вигляді гуманістичні педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського вперше викладені в «Етюдах про комуністичне виховання» (1967). Ось найголовніші з них:

- довіра й повага до дитячої особистості;
- погляд на навчальну діяльність школярів як на насичений творчими відкриттями процес пізнання та самопізнання;
- обмеження сфери впливу колективу на особистість;
- виховання без покарань;
- велика роль слова та особистості вчителя для дитини.

Вищезазначені погляди Сухомлинського на виховання викликали обурення з боку офіційної педагогіки, тому праця «Етюди про комуністичне виховання» була піддана нищівній критиці (Б. Ліхачов, В. Кумарін, Л. Гордін, В. Коротов), а сам Василь Олександрович звинувачений у проповіді «абстрактного гуманізму» [4].

Позбавлений можливостей відстоювати свою позицію в педагогічній пресі через відмову друкувати його статті, в умовах цькування В.О. Сухомлинський продовжує розвивати свої ідеї в таких загальновідомих творах: «Серце віддаю дітям» (1968 – Німецька Демократична Республіка,

1969 – Україна), «Павлівська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970).

Ось основні ідеї, які розвивав Василь Олександрович у своїх працях:

- любов до дитини;
- розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності;
- культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії;
- розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання);
- звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішній потенціал;
- розвиток ідеї «радість пізнання», тобто емоційне сприйняття процесу навчання;
- демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо) [3].

Ці положення були підпорядковані ідеї комуністичного виховання. При цьому комунізм виступає у В.О. Сухомлинського як суспільство щасливих, гармонійно розвинених людей, де панують високиморальні відносини, утверджується соціальна справедливість, розвивається висока духовність. Водночас він говорить і про суспільні вади. Суперечності, які виникають між запланованим виховним впливом та стихійним впливом навколишнього середовища, видатний педагог називає «педагогічним дисонансом» і наголошує: «Чим різкіший дисонанс між передбаченими та ненавмисними засобами виховання, які являють собою середовище для формування суспільних інстинктів людини, тим важче виховувати, тим важче формувати те, що на практиці називається голосом совісті» [7].

Висновки. Педагогічна спадщина видатного педагога має різноплановий, багатоаспектний характер. Акумулюючи найкращі надбання

класичної вітчизняної й зарубіжної педагогіки, В.О. Сухомлинський на основі узагальнень тривалого широкомасштабного експерименту запропонував неординарні підходи до вирішення актуальних проблем навчання й виховання. І не випадково з роками не згасає, а, навпаки, зростає інтерес до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського не лише в Україні, а й у світі.

З нагоди сторіччя від дня народження видатного педагога редакція науково-педагогічного часопису «Дошкільне виховання» присвятила цілий номер педагогічним поглядам В.О. Сухомлинського, який зробив неоціненний внесок у розвиток гуманістичної освіти. Саме з 1980х років педагогічні погляди В. Сухомлинського почали активно проникати зі шкільної практики в дошкільну, і великою мірою цьому сприяв журнал «Дошкільне виховання». Саме з його сторінок уперше зазвучали пропозиції використовувати методичні напрацювання великого вчителя, такі як «кімната казок», «школа радості», «уроки милування й мислення», і в роботі з дітьми дошкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барабаш С. Філософія серця, або гуманізм Василя Сухомлинського. *Дзеркало тижня*. 2001. № 39. С. 25–31.
2. Бех І. Плекаємо особистість. Заповіти Василя Сухомлинського. *Дошкільне виховання*. 2018. № 8. С. 6–8.
3. Богуш А. Василь Сухомлинський у вимірі століття. *Дошкільне виховання*. 2018. № 8. С. 2–5.
4. Ковальчук В. Спогади про В.Сухомлинського. Київ: Рад. школа. 1990. 212 с.
5. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Вибр. тв. у 5 т. Київ, 1977. Т. 5. 540 с.
6. Сухомлинський В. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1976, т. 4, 501 с.
7. Тоцька Т. Філософія для дітей та дорослих. *Дошкільне виховання*. 2018. № 8. С. 20–24.